

مجموعه کتاب‌های نقطه

روزنامه‌نگاری جایگزین

امید جهان‌شاهی

سرشناسه:	جهانشاهی، امید، ۱۳۵۳-
عنوان و نام پدیدآور:	روزنامه‌نگاری جایگزین: امید جهانشاهی
مشخصات نشر:	تهران: ثانیه، ۱۳۹۲.
مشخصات ظاهری:	ص. ۴۸
فروست:	مجموعه کتاب‌های نقطه: روزنامه‌نگاری جدید؛ ۶/ دبیر مجموعه: محمود سلطان آبادی
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۷۲۵۹-۰۲-۳ دوره: ۵-۵-۹۲۶۳۴-۶۰۰-۹۷۸
وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا	
یادداشت:	کتابنامه: ص. ۴۸.
موضوع:	روزنامه‌نگاری
موضوع:	روزنامه‌نگاری — نوآوری
سبب افزوده:	سلطان آبادی، محمود. ۱۳۶۰-
ردمب: یکره:	۹۳۹۲، ۹۳، ۹۳/ج، PN۴۷۷۵
ردمب: دیویی:	۰۷۰/۴
ردمب: کتاب: ملی:	۳۳۱۰۱۸۸

روزنامه‌نگاری جایگزین امید جهانشاهی

دبیر مجموعه	محمود سلطان آبادی
طراح جلد	سید علی
چاپ اول	بهار ۱۳۹۲
تعداد	۱۰۰
لیتوگرافی	باختر
چاپ و صحافی	نقشینه

۵۶۳۵۲

شابک ۹۷۸-۶۰۰-۷۲۵۹-۰۲-۳
همه حقوق برای ناشر محفوظ است.

تهران، سعادت‌آباد، خیابان علامه جنوبی، خیابان ۲۶ شرقی، پلاک ۲۰، واحد ۴

تلفن: ۰۹۱۲۳۰۹۵۴۵۱

www.saniehpress.ir

قیمت: ۲۵۰۰ تومان

فهرست

پیش‌گفتار

ریشه و پیشینه روزنامه‌نگاری جایگزین

۱۹

یک مثال ناب: ایندی‌مدیا

۲۷

قدرت: از رسانه‌های رسمی تا رسانه‌های جایگزین

۳۵

اینترنت: فصل تازه روزنامه‌نگاری جایگزین

۴۱

چشم‌انداز و افق پیش‌رو

۴۸

منابع و پیشنهادات برای مطالعه بیشتر

روزنامه‌نگاری جایگزین^۱ به‌مثابه یک گونه روزنامه‌نگاری در تحقیقات رسانه‌ای کشور ما مورد توجه جدی قرار نگرفته است و از این‌رو اغلب دانش‌جویان، روزنامه‌نگاران و دست‌اندرکاران صنعت رسانه کشور با آن آشنا نیستند.

در یک نگاه کلی و ابتدایی می‌توان گفت، روزنامه‌نگاری جایگزین آن نوع روزنامه‌نگاری را دربرمی‌گیرد که به وسیلهٔ افراد بیرون از سازمان‌های رسانه‌ای جریان اصلی تهیه می‌شود، یعنی آن‌ها که اغلب آموزش حرفه‌ای ندیده‌اند، اما روایت و تحلیل‌های خود را مسئولانه و آگاهانه می‌نویسند؛ روایت‌ها و تحلیل‌های خارج از کادر قرائت رسمی رسانه‌های جریان اصلی و گفتمان رسمی که سازمان‌های رسانه‌ای بزرگ می‌کوشند به‌عنوان تنها روایت مشروع آن را طبیعی‌سازی کنند. روزنامه‌نگاری جایگزین را نباید صرفاً در قالب تهیهٔ اطلاعات خبری خارج از اتاق‌های خبر رسانه‌های جریان اصلی تعریف و تحدید کرد. روزنامه‌نگاری جایگزین محرک

عمل اجتماعی است و طیف وسیعی از فعالیت‌های رسانه‌ای را شامل می‌شود که محققان مطالعات رسانه‌ای و روزنامه‌نگاری، آن‌ها را در بستر شکل‌گیری و فرایند تعارضات اجتماعی-سیاسی مورد مطالعه و بررسی قرار می‌دهند.

از این‌رو، روزنامه‌نگار جایگزین یک فعال اجتماعی سیاسی است و به اصطلاح یک روزنامه‌نگار تصادفی^۱ نیست که به‌طور اتفاقی در معرض حادثه‌ای قرار می‌گیرد و به واسطه تکنولوژی‌های مخابراتی و در دسترس برخی فرم‌های محتوا را تولید می‌کند و در اختیار ات‌های خبر می‌گذارد.

رسانه‌های جایگزین معمولاً در مخالفت صریح با رسانه‌های جریان اصلی هستند. ریشه‌ها به قول میشل آلبرت^۲ (۲۰۰۶) به میزان سطح این تعارضات باقی‌مانده می‌شوند. برخی محققان، فلسفه وجودی این رسانه‌ها را نیاز اساسی به تغییرات اجتماعی عنوان می‌کنند و ریشه تعارض با رسانه‌های جریان اصلی را در تلاش این رسانه‌ها برای طبیعی و دائمی نشان دادن وضعیت موجود انزبانی می‌کنند.

اما واقعیت این است که روزنامه‌نگاران جایگزین یک مفهوم سیال و متغیر است و طیف وسیعی از فعالیت‌های رسانه‌ای را دربرمی‌گیرد، اما تعریف غالب بر نقطه مشترک این فعالیت‌های رسانه‌ای تأکید می‌کند که همان تفاوت از روزنامه‌نگاری رایج در رسانه‌های جریان اصلی است. رسانه‌های جایگزین طیف وسیعی از رسانه‌ها، از هفته‌نامه‌های سرگرمی محلی و منطقه‌ای تا شب‌نامه‌ها و رسانه‌های مخفی جنبش‌های انقلابی و نیز وب‌سایت‌های اقلیت‌های قومی-نژادی و یا سیاسی-اجتماعی را شامل می‌شود و طیف گسترده‌ای از روزنامه‌نگاری‌های سیاسی-اجتماعی و

1. Accidental Journalist

2. Michael Albert

به اصطلاح توانمندساز را در برمی گیرد تا روزنامه‌نگاری فرهنگ عامه و زندگی روزمره.

برخی اصطلاحاتی چون رسانه‌های مستقل^۱ و یا رسانه‌های رادیکال^۲ را به جای رسانه‌های جایگزین پیشنهاد می‌کنند. دیگر اصطلاحات پیشنهادی برای جایگزین شدن به جای رسانه‌های جایگزین که البته کم‌تر مورد توجه و اقبال محققان قرار گرفته‌اند، عبارت‌اند از: رسانه‌های فعال^۳، رسانه‌های شهروندان^۴، رسانه‌های نامرئی^۵ و رسانه‌های خودمختار^۶ و این حاکی از سیالی تفکر در روزنامه‌نگاری جایگزین است.

یکی از استادانی که از آثار وی در تألیف این گفتار بهره جسته‌ام، کریس آتون^۷، استاد رشته رسانه و فرهنگ دانشگاه ادینبورگ^۸ است. کریس آتون به همراه جیمز هامیلتون^۹ اولین کتاب تحقیقی و دانشگاهی در این زمینه را با عنوان «روزنامه‌نگاری جایگزین» در سال ۲۰۰۸ به همت انتشارات سیج^{۱۰} منتشر کردند. این کتاب اولین کتاب تحقیقی در مورد تحلیل فرم‌ها و گونه‌های مختلف روزنامه‌نگاری است که برای به چالش کشیدن پوشش خبری رسانه‌های غربی اصلی مطرح شده‌اند، از محتوای رادیکال رسانه‌های بی‌پس‌اندازی انقلابی گرفته تا تنوع وسیعی از روزنامه‌نگاری شهروندی و وبلاگ‌های روزنامه‌نگاران شهروند. آتون در این کتاب تصریح می‌کند که روزنامه‌نگاری جایگزین به مثابه عمل اعتراض است، به مثابه چیزی برای جایگزین شدن. از دیگر آثار مهم این محقق برجسته در

1. Independent Media

3. Activist Media

5. Tactical Media

7. Chris Atton

9. James Hamilton

2. Radical Media

4. Citizens Media

6. Autonomous Media

8. Edinburgh Napier University

10. Sage Publication

مورد روزنامه‌نگاری جایگزین می‌توان به این آثار اشاره کرد: «ادبیات جایگزین»^۱ (انتشارات گوثر، ۱۹۹۶)، «رسانه جایگزین (فرهنگ، بازنمایی و هویت)»^۲، «رسانه‌های جایگزین» (انتشارات سیج، ۲۰۰۲) و «اینترنت جایگزین»^۳ (انتشارات دانشگاه ادینبورگ، ۲۰۰۴)، «روزنامه‌نگاری جایگزین» (انتشارات سیج، ۲۰۰۸) که کتاب اخیر به همراهی جیمز هامیلتون است. وی این تعریف را ارائه داده است: «یک سری شبکه‌ها، اعمال نفوذها و پروژه‌های رسانه‌ای که به بست و جوی ایجاد فرم‌های متفاوت از فرم‌های پذیرفته‌شده و مسلط کار رسانه‌ای هستند و یا بر ضد شیوه‌های موجود رسانه‌ها می‌باشند».

بنابراین در این مقاله به آثار و مقالات وی و دیگر محققان، می‌توان ویژگی‌های روزنامه‌نگاری جایگزین را چنین خلاصه کرد:

- رسانه‌های جایگزین به سلسله‌ای از روزنامه‌نگاران یعنی پرسنل آموزش‌دیده روزنامه‌نگاری، تشکیل شده‌اند، اما رسانه‌های جایگزین را افراد و گروه‌های اجتماعی اداره می‌کنند که الزاماً آموزش روزنامه‌نگاری ندیده‌اند. به‌طور شخصی خبر و اطلاعاتی تولید می‌کنند که به‌نظرشان جامع‌الدید آن‌ها باشد.
- رسانه‌های جریان اصلی الزاماً بر مبنای منافع و راتب سازمانی فعالیت می‌کنند، اما در رسانه‌های جایگزین منافع و مبارکت از جایگاهی بالاتر برخوردار است و اهمیتی حیاتی دارد.
- رسانه‌های جایگزین، سازمان‌های رسانه‌ای مبتنی بر اشتغال هستند که خبر تولید می‌کنند و فرصت‌هایی برای مردم معمولی فراهم می‌کنند که در روزنامه‌نگاری مهارت پیدا کنند.

1. *Alternative Literature*

2. Gower Pub Co

3. *Alternative Media (Culture, Representation and Identity)*4. *An Alternative Internet*

5. Edinburgh University Press

- رسانه‌های جریان اصلی نه تنها به هنجارهای حاکم بر جامعه وفادار و باورمندند، بلکه مدافع آن‌ها هستند و مأموریت‌شان بازتولید آن‌هاست. اما فلسفه وجودی رسانه‌های جایگزین به چالش کشیدن این هنجارهاست. به عبارت دیگر، رسانه‌های جریان اصلی پارادایم‌های اجتماعی را تقویت می‌کند، اما رسانه‌های جایگزین آن‌ها را زیر سؤال می‌برند و به آن‌ها معترض‌اند.
- رسانه‌های جریان اصلی تجاری مبتنی بر کسب سود هستند. رسانه‌های جایگزین ممکن است تجاری باشند، اما به عنوان مأموریت‌شان الزامات تجاری را مدنظر ندارند. این رسانه‌ها معمولاً به دنبال ارتقای سود نیستند و مخاطب را به آگاهی‌دهندگان نمی‌فروشند.
- یک رسانه جایگزین در واقع بخشی از پروژه‌ای است که می‌کوشد راهکارهای برای سازماندهی رسانه‌ها و پیشبرد فعالیت‌های اجتماعی باشد.
- رسانه‌های جریان اصلی بخشی از یک شبکه به هم پیوسته از سازمان‌های حاکم بر جامعه هستند. اما رسانه‌های جایگزین مستقل از نهادهای اجتماعی جامعه عمل می‌کنند.
- این ویژگی اخیر، یعنی استقلال، یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های روزنامه‌نگاری جایگزین به شمار می‌رود به گونه‌ای که رسانه‌های جایگزین و رسانه‌های مستقل گاهی مترادف گرفته می‌شوند و همان‌طور که اشاره شد، حتی برخی اصطلاح رسانه‌های مستقل را به جای رسانه‌های جایگزین به کار می‌برند. در مورد اهمیت بحث استقلال، نوام چامسکی^۱ در مقاله‌ای با عنوان «چه چیزی رسانه‌های جریان اصلی را جریان اصلی می‌کند؟» (۱۹۹۷) در مورد

وابستگی رسانه‌های جریان اصلی می‌نویسد که اساساً رسانه‌های جریان اصلی می‌کوشند مردم را سرگرم کنند و این سرگرمی در راستای منافع غول‌های بزرگ اقتصادی است. او به‌عنوان مثال ذکر می‌کند که رسانه‌های نخبه‌ای مثل نیویورک تایمز^۱ و سی‌بی‌اس^۲ که بزرگ و سودآورند در پیوند نزدیک و یا در مالکیت شرکت‌های بزرگی مثل جنرال الکتریک^۳ و وستینگ‌هاوس^۴ هستند و از این رو بی‌تردید سیاست خبری و خط فکری این رسانه‌ها نمی‌تواند فراغ منافع این شرکت‌ها باشد.

فلسفه از دغدغه‌های آشنا و مناقشه‌انگیز نوام چامسکی در مورد خستگی و وابستگی رسانه‌های جریان اصلی؛ در مورد این که آیا واقعاً روزنامه‌نگاری مستقل اصطلاح مناسب‌تری از روزنامه‌نگاری جایگزین است، این که اساساً عنوان جایگزین بر دیگر عناوین مرجح شده است، می‌تواند به آرای کریس آتون به‌عنوان یکی از صاحب‌نظران نامی در مورد روزنامه‌نگاری جایگزین مراجعه کرد. او در مقدمه‌ای که با عنوان «روزنامه‌نگاری محلی، گزارشگری رادیکال و زندگی روزمره» برای کتاب «روزنامه‌نگاری جایگزین، صداها و جایگزین»^۵ (۲۰۱۳) اثر تونی هارکوپ^۶ کتاب مطالعات رسانه دانشگاه شفیلد^۷ نوشته است، به این موضوع پرداخته و در مورد دلایل مرجح بودن اصطلاح «جایگزین» توضیح داده است. او سر باب درستی و بایستگی آن استدلال کرده است که اولاً در بحث رسانه کلمه «جایگزین» مفهوم انتخاب کردن بین دو یا چند گزینه نهفته است و این به‌روشنی نشان می‌دهد که نباید روزنامه‌نگاری جایگزین

1. The New York Times

2. CBS: www.cbs.com

3. General Electric

4. Westinghouse

5. *Alternative Journalism, Alternative Voices*

6. Tony Harcup

7. University of Sheffield

را به عنوان تنها یک مجموعه فعالیت خاص ببینیم و یا تصور کنیم که مجموعه شبکه‌ها و افرادی که تحت این عنوان بررسی می‌کنیم شیوه‌ها، اهداف و ارزش‌های یکسانی دارند. نباید هزاران مثال را گرد آورد و تحت عنوان «جایگزین» دسته‌بندی کرد، همان‌طور که نمی‌توان همه سازمان‌های رسانه‌ای حرفه‌ای را به یک نظر دید و حکم کلی داد. در حقیقت، کریس اتون معتقد است که طبیعت تجربی روزنامه‌نگاری جایگزین می‌تواند ظرفیت‌های متعددی برای روزنامه‌نگاری به دست دهد. او برای تأیید نظر خودش فصل آخر کتاب را با مثال می‌آورد که به مطالعه موردی روزنامه آنلاین منچستر مایل اختصاص دارد، جایی که هارکوپ رویکردهای متنوع به فرم‌های جایگزین روزنامه‌نگاری را شناسایی کرده است. برای دلیل دوم، او اشاره می‌کند به این که کلمه «جایگزین» اشاره به یک موقعیت ترجیحی است که شیوه معمول و رایج نیست، اما آرزوکردنی است و ترجیح دارد. اصلاحاتی همچون «تکنولوژی جایگزین» و یا «انرژی جایگزین» مثال می‌زند که مراد از آن‌ها انرژی و یا تکنولوژی‌ای است که مباح است اما به واسطه امکان تحقق آن ممکن. باین حال، برخی نیز با این واژه‌ها مخالفت کرده‌اند. برای مثال، جان داوینینگ^۲ در مقاله‌ای در سال ۲۰۱۱ گفته این واژه به نحو مضحکی تناقض‌آمیز است و اظهار نظر کرده است که هر چیزی می‌تواند جایگزین چیز دیگری در جهان باشد.

ریشه و پیشینه روزنامه‌نگاری جایگزین

اگرچه روزنامه‌نگاری جایگزین همراه با رسانه‌های جدید و تأثیر جدی آن بر ظهور و بروز صداها و معترض‌بار دیگر مورد توجه

جدی محافل دانشگاهی قرار گرفته است، اما روزنامه‌نگاری جایگزین مولود تکنولوژی‌های جدید ارتباطی نیست و اگر بخواهیم ریشه‌های این نوع روزنامه‌نگاری را در تاریخ به جست‌وجو بنشینیم، می‌توان گفت هر جا تعرضی به قرائت رسمی از طریق رسانه‌های حاشیه‌ای می‌توان سراغ گرفت، ردپایی از پیشینه روزنامه‌نگاری جایگزین یافتنی است.

این پیشینه را می‌توان به قرن هیجده و کاریکاتورهای سیاسی بریتانیا باز برد و یا از تئاترهای خیابانی اعتراضی فرانسه یاد کرد. در این راه می‌توان گفت، روزنامه‌نگاری جایگزین عمری طولانی دارد و در تاریخ، رسانه‌های مکتوب ردپای آن را می‌توان جست. از مطبوعات چاپی برزمینی در فرانسه قرن هیجدهم و نیز سراسر قرن نوزدهم که منتقد سرگراها و سوسیالیست‌ها روزنامه‌ها را محور فعالیت‌ها و تلاش‌های خود قرار دادند تا یک فرهنگ اپوزیسیونی طبقه کارگر و معترض بر بالین روزنامه‌نگاری جایگزین از انواع رسانه‌ها بهره جسته است؛ روزنامه‌ها، مجلات، ویدئوها، نوارهای کاست و بالاخره رسانه‌های جدید که می‌تواند و می‌تواند روزنامه‌نگاری جایگزین را وسعت تازه‌ای بخشیده‌اند. طرفدار همه رسانه‌هایی که از سوی جوانان، مهاجران، اقلیت‌ها، جنبش‌های اجتماعی سیاسی منتشر می‌شوند، مثل ایستگاه رادیویی که کارکنان رادیویی آن را در ۱۹۵۲ و به مناسبت سال انقلاب ملی این کشور، بنیادی کرده بودند و به‌خصوص در سال‌های ۱۹۶۳ تا ۱۹۸۳ رونق گرفته و کارش این بود که حقوق کارگران به حاشیه رانده‌شده از نظر سیاسی را برجسته می‌ساخت و یا حتی نوار کاست، چیزی که در دوران انقلاب اسلامی در کشور عزیزمان ایران، مبارزان به وسیله آن سخنرانی‌ها و پیام‌های صوتی رهبر انقلاب را به یکدیگر و به اقضا